

Kosova në vitet 1960-1970 dhe qëndrimi i Shqipërisë

*Ethem Çeku**

Përmbledhje

Bazuar në literaturën e shfrytëzuar si dhe në dokumentet e ndryshme arkivore, në këtë punim është paraqitur në dritën shkencore dhe historike Kosova në vitet 1960-1970 dhe qëndrimi i Shqipërisë rreth ngjarjeve në Kosovë në këtë periudhë. Me aktivizimin e politikës shtetërore ndaj çështjes së Kosovës në fillim të viteve '60 të shekullit të kaluar, Shqipëria kishte ndërtuar një strategji të veprimit, e cila ndonëse ideologjike ishte më e sforcuar dhe më sistemuar.

Edhe në këtë periudhë kishin vazhduar tentimet për demaskimin e politikës diskriminuese jugosllave ndaj shqiptarëve. Enver Hoxha mendonte se me demaskimin e politikës jugosllave, do të arrinte të zbehte imazhin e Jugosllavisë, dhe në këtë mënyrë do të pengonte ndërmarrjen e veprimeve shtetërore jugosllave kundër shqiptarëve.

Kërkesa e shqiptarëve nën Jugosllavi për republikën e Kosovës është një çështje e cila analizohet dhe studiohet në këtë punim. Ndërkaq qëndrimi i shtetit shqiptar ndaj demonstratave të vitit 1968 dhe ndaj kërkesës për republikën e Kosovës trajtohet në bazë të dokumenteve arkivore të kohës.

Pas demonstratave të vitit 1968, pala jugosllave kishte ngritur akuza ndaj Shqipërisë se në këto ngjarje kishte gisht edhe faktori i jashtëm. Edhe në qarqet ndërkombëtare Shqipëria është parë si një vend i cili mund t'i ketë nxitur demonstratat e vitit 1968. Demonstratat e vitit 1968, edhe në raport me politikën amerikane, kishin zgjuar kureshtjen, për reflektimet e tyre.

Shqipëria rreth demonstratave të vitit 1968 dhe kërkesave të shtruara në to nuk kishte arritur të krijonte dhe të shprehte ndonjë qëndrim konsekuent, ndonëse bënte propagandë të madhe në mbështetje të të drejtave të shqiptarëve në Jugosllavi, edhe pse për çështjen që kishte të bënte me statusin e Kosovës,

* Dr. sc. Ethem Çeku, ceku.ethem@gmail.com

dukej më e rezervuar. Politika e shtetit shqiptar në raport me lëvizjen patriotike kombëtare nuk ishte gjithmonë konsekuente, sepse në disa raste ishte e ideologjizuar, madje edhe kundërthënëse.

Në anën tjetër koncepti i mëvetësisë së Kosovës, i shoqëruar sipas rrethanave, me elemente të republikës, ishte në fakt koncepti zotërues dhe më i pëlqyer për shumicën e shqiptarëve të Kosovës

Fjalët kyç: Shqipëria, Kosova, Jugosllavia, Enver Hoxha, Tito, Republika e Kosovës, shqiptarët, politika jugosllave, lëvizja politike, lëvizja ilegale, çështja e Kosovës, veprimtaria, demonstratat, vitet '60, kërkesat, shteti, ngjarjet, zhvillimet, ideologjia.

Qëndrimi i Shqipërisë ndaj lëvizjes politike në Kosovë në vitet '60

Shqipëria në fillim të viteve '60 ishte më aktive rreth çështjes së Kosovës. Ajo tanimë kishte shtruar si platformë politike brenda institucioneve politike dhe shtetërore detyrat për t'u marrë me çështjen e Kosovës. Zhvillimet që po ndodhnin në Kosovë, kërkesat e vazhdueshme nga lëvizja ilegale drejtuar shtetit shqiptar për mbështetje të saj, e shtynë Shqipërinë që të ndërtojë një strategji të veprimit, e cila nuk dallohej shumë nga vitet e kaluara dhe nga fryma e veprimeve në baza ideologjike, por tani këtë mbështetje e gjejmë shumë më të sistemuar dhe të organizuar nga organet shtetërore.

Edhe pse në një situatë të raporteve të acaruar ndërkombëtare, kur presioni ndaj saj ishte shtuar për të vendosur marrëdhëniet dhe për të pranuar pakte dhe paqe në Ballkan, ajo mbeti konsekuente në veprimet e saja në raport me çështjen e Kosovës. Tani ajo ndryshoi formën e veprimit, duke u futur më thellë në dhënien e udhëzimeve, por dhe në kritikën e hapura për lëvizjen politike ilegale në Kosovë, që në disa raste e shohim se Enver Hoxha kishte gabuar në krijimin e koncepteve dhe aleancave për zgjidhjen e çështjes së Kosovës.

Prandaj, kjo periudhë karakterizohet nga intensiteti i marrëdhënieve të PPSH-së me grupet politike shqiptare në emigracion dhe brenda në Kosovë. Megjithëse marrëdhëniet,

informacionet, udhëzimet ishin të karakterit “tepër sekret” dhe thuajse ilegale me grupet dhe organizatat politike shqiptare në mërgim, strukturat ndërlidhëse të shtetit shqiptar ishin zgjeruar dhe drejtimit e punës ishin të shumta.

Në përshtatje me veçoritë e detyrës funksionale dhe normat në fuqi, sektori mbante këto dokumente dhe evidenca: skedat për të dhënat që dilnin; indeksin e rregullt për gjendjen dhe veprimtarinë e organizatave patriotike e revolucionare, dokumentet dhe literaturën e domosdoshme që bënte fjalë për çështjen e shqiptarëve nën Jugosllavi; informacionet, raportet, studimet, që bënte sektori për udhëheqjen e partisë etj.¹

Enver Hoxha e kishte idenë se duke e demaskuar politikën e regjimit jugosllav, duke e zbehur imazhin e Jugosllavisë, do të arrinte të pengonte ndërmarrjen e veprimeve të shtetit jugosllav kundër shqiptarëve dhe në disa raste e shtyn shtetin jugosllav të jetë më i kujdesshëm për veprimet që donte t’i merrte ndaj Kosovës. Mirëpo, ai zgjidhjen e çështjes së shqiptarëve nën Jugosllavi e shihte nga një prizëm tjetër dhe nga forma të tjera të veprimit, të cilat lëvizja ilegale politike në Kosovë nuk mund t’i pranonte tërësisht në këtë kohë dhe në këto rrethana si platformë të veten të veprimit.

Enver Hoxha, në këtë periudhë mendonte se “çështja e Kosovës nuk është e lehtë dhe as nuk mund të zgjidhet aq shpejt sa mendojnë disa njerëz kosovarë me vullnet të mirë”,² ndërsa sa i përket realizimit të qëllimeve për zgjidhjen e statusit politik të Kosovës, ai thotë se “ajo nuk mund të përcaktohet sepse nuk varet nga dëshirat”.³ Lufta për çlirim e Kosovës dhe të shqiptarëve në Jugosllavi, sipas platformës politike të udhëheqjes së Shqipërisë shikohej brenda hapësirës së shtetit jugosllav, sepse politika e udhëheqjes së Shqipërisë nuk ishte e gatshme të pranojë që lufta e Kosovës të shpërthejë kufijtë e Jugosllavisë.

Enver Hoxha shkruante se “populli i Kosovës duhet ta kuptojë se në këto koniunktura asnjëherë Shqipëria nuk mund

¹ AQSH, f. 10/AP, viti 1966, dosja 171.

² Po aty, f. 16.

³ Po aty.

ta atakojë as ta sulmojë Jugosllavinë. RPSH-ja s'mund të jetë kurrë agresor. Në qoftë se Jugosllavia atakon Shqipërinë ai është problem tjetër, Shqipëria do të mbrohet, do të luftojë dhe do të fitojë dhe problemi i Kosovës vihet krejt ndryshe".⁴

Për çështjen se a duhet të ketë luftë të armatosur, Enver Hoxha shprehet kundër, duke e denoncuar si një gabim fatal. "Një gjë e tillë s'mund të ketë sukses pa pritur shumë kohë më parë. Mbase nuk mjafton as guximi as trimëria individuale. Revolucioni është nga çështjet më serioze, prandaj duhet përgatitur".⁵

Udhëheqja shqiptare vazhdon të shikonte luftën e Kosovës të lidhur ngushtë me luftën e popujve të Jugosllavisë dhe në "vëllazërim" me ta, sepse lufta e izoluar e Shqipërisë me Jugosllavinë, sipas tyre do të ishte vetëvrasje.⁶ Sipas udhëheqjes shqiptare duhet përgatitur edhe përfitimin nga situatat e krijuara. Në radhë të parë duhet forcuar pozitat në vend për të drejtat demokratike.⁷ Enver Hoxha mendonte se "udhëheqja shqiptare në Kosovë ishte e shitur tek titizmi, prandaj ata janë shqiptarë shovinistë plus revizionistë, atyre nuk duhet t'u kihet besim, por t'u gjendeshin pikat më të dobëta që të lëkunden".⁸

Ishte tepër iluzore, që në këtë kohë, të mendohej se shqiptarët së bashku me popujt e tjerë të Jugosllavisë dhe me mbështetjen e tyre do ta zgjidhnin çështjen e Kosovës, duke e ditur se në këtë kohë federata jugosllave dhe republikat e saja kishin arritur të tejkalonin kontradiktat mes tyre dhe se Titoja kishte shtrirë influencën e tij në të gjitha strukturat e shtetit jugosllav dhe prestigji i tij në bllokun perëndimor ishte i lartë.

Në aspektin propagandues Shqipëria asnjëherë nuk e ndali veprimtarinë e saj rreth kritikës drejtuar regjimit dhe udhëheqjes jugosllave. Në disa raste nga dokumentet shohim se Enver Hoxha dërgonte kritika të ashpra edhe në drejtim të udhëheqjes kosovare dhe pastaj kërkonte informacione kthyesë mbi efektet e asaj kritike në raport me udhëheqjen kosovare. Ai

⁴ Po aty.

⁵ Po aty, f. 18.

⁶ Po aty.

⁷ Po aty.

⁸ Po aty, f. 19.

dëshironte të kuptonte afërsinë e kësaj udhëheqjeje me udhëheqjen e nivelit federativ.⁹ Enver Hoxha në luftën ideologjike kundër Jugosllavisë përdorte edhe elementin e varfërisë dhe politikën diskriminuese që zbatonte federata jugosllave ndaj zhvillimit ekonomik të Kosovës.

Më 16 nëntor 1967, Enver Hoxha shkruan një artikull me titull “Demagogjia titiste nuk mund të mbulojë plagët e hapura të Kosovës”. Synimet ishin demaskimi i demagogjisë titiste mbi gjendjen ekonomike politike dhe kulturore, duke bërë krahasime me gjendjen në republikat e tjera të Jugosllavisë. Në vitin 1967 ishin thelluar edhe më shumë diferencat midis Kosovës dhe viseve të tjera të zhvilluara të Jugosllavisë. të ardhurat kombëtare për Slloveninë ishin 7588 dinarë të rinj, ndërsa në Kosovë ishin 730 dinarë aq sa mesatarja jugosllave e vitit.¹⁰ Këtë disproporcion Enver Hoxha e lidhte me vijën diskriminuese të politikës titiste dhe politikë shoviniste dhe të trajtimit të Kosovës vetëm si burim lëndësh të para si një zonë e shtypjes koloniale për forcat e tepërta e të pakualifikuara të Serbisë dhe të Malit të Zi.¹¹

Enver Hoxha periudhën e asaj kohe e quan “qetësi relative e imponuar nga krizat dhe koniunktura e brendshme që bënte regjimi titist, ndërsa “liberalizmin kulturor” në Kosovë, si manovra mashtruese të rrezikshme që paralajmëronin se titistët po kurdisnin ndonjë tragjedi të re për shfarosjen e kombësisë shqiptare”.¹²

Udhëheqja partiake dhe shkencore shqiptare mori nën mbrojtje luftën e shqiptarëve të Kosovës, të Malit të Zi e të Maqedonisë, të cilët “kanë të drejtë plotësisht të luftojnë me këmbëngulje e vendosmëri që të kthehen në vendin e vet të gjithë emigrantët brenda e jashtë Jugosllavisë. Ata kanë të drejtë juridike, morale e historike të kërkojnë të prapësinë nga vatrat e tyre kolonitë serbe e malazeze. Ata kanë të drejtë të flasin e të shkruajnë lirshëm gjuhën amtare, të kenë sistemin shkollor shtypin e literaturën në gjuhën shqipe, bibliotekat teatrot,

⁹ AQSH, f. 10/ Ap, viti 1970-1971, dosja nr. 387/1, f. 1.

¹⁰ AQSH, f. 10/ Ap, viti 1967, dosja nr. 19, f. 15.

¹¹ Po aty.

¹² Po aty, f. 17.

institetet e studimeve dhe të përhapjes së kulturës së tyre kombëtare, të kenë administratën e përbërë nga shqiptarët, njerëz të zgjedhur nga populli dhe jo të imponuar nga titistët. Kanë të drejtë të luftojnë kundër grabitjes dhe shfrytëzimit dhe t'i shfrytëzojnë për interesat e tyre".¹³

Gjatë kësaj periudhe qëndrimi zyrtar politik i Enver Hoxhës dallohej shumë nga qëndrimi dhe platforma politike e lëvizjes ilegale në Kosovë. Derisa kjo e fundit me këmbëngulje kërkonte modalitete shumë të avancuara për zgjidhjen e çështjes së shqiptarëve nën Jugosllavi dhe përmes formave të ndryshme, Shqipëria ishte shumë më e kujdesshme dhe kërkonte që në këtë kohë çështja të zgjidhej përmes një autonomie të zgjeruar politike. Pra, sipas Enver Hoxhës detyrat kufizoheshin brenda kuadrin të zgjerimit të të drejtave demokratike të një autonomie të zgjeruar.¹⁴

Kërkesa për Republikën e Kosovës dhe qëndrimi i Shqipërisë

Më 27 nëntor 1968, në Prishtinë e në disa qytete të Kosovës, si dhe në disa qytete të Maqedonisë, për herë të parë u kërkuar publikisht, nëpërmjet demonstratave të organizuara nga lëvizja kombëtare e kohës, që Kosova të bëhej republikë. Pas kërkesës kryesore për Republikën e Kosovës, në ato demonstrata ishin shtruar edhe kërkesa të tjera, si: "Duam vetëvendosje deri në shkëputje", "Duam bashkimin e viseve të banuara me shqiptarë me Kosovën", "Duam Kushtetutë", "Duam Universitet" etj.¹⁵

Demonstratat e vitit 1968 reflektuan edhe në pozitën e shqiptarëve në Maqedoni. Në një dokument të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Shqipërisë, duke folur për këtë ndikim thuhej: "Duhet thënë se ngjarjet e nëntorit dhe dhjetorit të vitit 1968, shkaktuan njëfarë tronditje në udhëheqjen e Maqedonisë dhe nga frika e pasojave të mëtejshme u detyruan të bëjnë

¹³ Po aty.

¹⁴ Po aty, f. 19-20.

¹⁵ Arkivi i Kosovës, Gjakata e Qarkut Prishtinë, Aktgjykimi kundër Osman Dumoshit dhe anëtarëve të tjerë të Grupit të të Rinjve të LRBSH-së, 7 prill 1969.

ndonjë lëshim. Për këtë Kërste Cërvenkovski (ish-kryetar i Lidhjes Komuniste të Maqedonisë - nën. E.Ç.) dhe kryetari i tanishëm i Lidhjes Komuniste të Maqedonisë, Angel Çemerski, kanë vajtur herë pas here në aktivin politik të qytetit të Dibrës, Tetovës dhe Gostivarit, ku janë detyruar të flasin edhe për të drejtat e shqiptarëve të Maqedonisë, si për gjuhën, flamurin dhe kulturën e tyre. Në aktivin politik të Dibrës, më 5 tetor 1970 Angel Çemerski, duke folur për barazinë midis kombeve dhe kombësive, u mburr duke thënë se po u japim të drejta të gjera shqiptarëve".¹⁶ Ndërsa te shqiptarët në Maqedoni ndihej një lëvizje e madhe patriotike dhe punohej vazhdimisht në drejtim të bashkimit të komunave shqiptare me Kosovën, ose të paktën që Kosova të njihet si qendër politike, ekonomike, arsimore e kulturore e shqiptarëve nën Jugosllavi.¹⁷ Prandaj, demonstratat e vitit 1968 e shtynë politikën e Maqedonisë, Malit të Zi, të Serbisë, por dhe të federatës jugosllave që t'i rishqyrtojnë politikatat e tyre në raport me shqiptarët.

Politika jugosllave ishte zënë ngushtë me këto ngjarje, saqë edhe vetë kreu i federatës jugosllave, Tito, u mundua, në një konferencë me gazetarë të huaj, t'i paraqes këto ngjarje si një lëvizje thjesht studentore, sikurse që kishte ndodhur në disa vende të Evropës.¹⁸

Pas demonstratave të vitit 1968, pala jugosllave ngriti në mënyrë indirekte akuza në raport me Shqipërinë se në këto ngjarje kishte gisht edhe faktori i jashtëm. Edhe në qarqet ndërkombëtare Shqipëria është parë si një vend i cili mund t'i ketë nxitur demonstratat e vitit 1968, për shkak të qëndrimit të saj antijugosllav dhe të mbrojtjes së të drejtave të shqiptarëve nën Jugosllavi. Më tutje në këtë dokument rreth mënyrës së ndikimit të Shqipërisë thuhet: "Ndoshta përmes hapave të tillë si editoriali i "Zërit të Popullit", më 24 nëntor, ku dënohej ashpër "shtypja e dhunshme", "shfrytëzimi i pashembullt ekonomik" dhe "deportimet dhe gjenocidi kundër pakicës

¹⁶ Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme, viti 1971, dosja nr. 643, f. 14.

¹⁷ Po aty.

¹⁸ Enver Hoxha, Ditari politik për çështje ndërkombëtare 1968-1969 (për përdorim të brendshëm), Tiranë, f. 327.

shqiptare. Këto zhvillime e bën të ardhmen e marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave krejtësisht të paparashikueshme”.¹⁹

Demonstratat e vitit 1968, edhe në raport me politikën amerikane, kishin zgjuar kureshtjen, për reflektimet e tyre shumëdimensionale.

Sa i përket politikës së Shqipërisë rreth demonstratave të vitit 1968 dhe kërkesave të shtruar në ato demonstrata, ajo nuk kishte arritur të krijonte dhe të shprehte ndonjë qëndrim konsekuent. Ajo, në realitet, bënte propagandë të madhe në mbështetje të të drejtave të shqiptarëve në Jugosllavi, në kuadër të të drejtave për gjuhë, për kulturë, për arsim, si të drejta njerëzore, kurse sa i përket çështjes që kishte të bënte me statusin e Kosovës, dukej paksa më e rezervuar, madje në disa raste me qëndrimet e saj shprehte një paqartësi, duke rënë edhe në pozita kundërshtuese.

Politika e shtetit shqiptar llogariste se ngjarjet e ndodhura në Kosovë, në këtë kohë do të përdroreshin për destabilizimin e plotë të paqes në Ballkan dhe ndërhyrjeve të mundshme të shteteve “imperialiste” dhe “social-imperialiste” në Jugosllavi dhe se kjo ndërhyrje do të sillte edhe reflektimet e saj në çështjet e sigurisë dhe të sovranitetit të Shqipërisë.

Në shumë dokumente, të cilat pasqyrojnë qëndrimet politike të shtetit shqiptar, çështja kryesore ishte se çdo të bëhet me shtetin jugosllav, do të pushtohet nga rusët apo nga amerikanët dhe në rrethana të tilla çka do të bëhej me Shqipërinë, a do të rrezikohej integriteti i saj shtetëror. Prandaj, ajo edhe në zhvillimet e rëndësishme që në njëfarë forme shkonin në favorin e zgjidhjes së çështjes nacionale, dukej e tërhequr dhe pozicionuar në ruajtjen e status quos.

Më 5 dhjetor 1968 Enver Hoxha në disa shënime dëshmon qëndrimin e shtetit shqiptar. Ai fillimisht thotë se “më 27 nëntor në Prishtinë dhe në shumë qytete të Kosovës u zhvilluan demonstratat e rinisë studentore”²⁰ për të vazhduar më tutje “Sipas njoftimeve zyrtare pati një të vrrarë²¹ dhe shumë të

¹⁹ Po aty.

²⁰ AQSH, f. 10/ Ap, viti 1968, dosja nr. 238, f. 1.

²¹ Në demonstratat e 27 nëntorit të vitit 1968 në Prishtinë, është vrrarë nxënësi 17-vjeçar Murat Mehmeti, nga Prishtina.

plagosur nga njerëzit e UDB-së, që sulmuan demonstruesit dhe nga demonstruesit që u mbrojtën”.²² Shteti jugosllav i vlerësoi demonstratat e organizuara nga të rinjtë shqiptarë të cilësuar si armiq dhe të frymëzuar nga jashtë.²³ Enver Hoxha në përgjigjet e kësaj akuze të tërthortë vazhdoi të mbajë vijën e mosndërhyrjes në punët e brendshme të Jugosllavisë. Ai shkruante se “natyrisht ne nuk kemi as gishtin më të vogël në këto demonstrata, ne nuk zhvilluam asnjë punë agjendure dhe subversive as në Jugosllavi, as në Kosovë. Titistët e dinë këtë, por ia donë puna të shpifin”.²⁴ Hedhjen e parullave proshqiptare Enver Hoxha ia atribuoi “provokuesve të futur në radhët e demonstruesve që duan t’i japin ngjyrë tjetër demonstratave”.²⁵ Enver Hoxha shfaq hapur mendimin për çështjen e Kosovës si një çështje e të drejtave nacionale.²⁶ Këtë qëndrim ai e argumentoi në qëndrimin e Beogradit ndaj maqedonasve grekë, ku “Titoja deklaroi se është një e drejtë e tyre të mbrojnë maqedonasit e Greqisë, kurse Tirana s’paska të drejtë t’i mbrojë demonstruesit shqiptar dhe mbrojtjen e quan një krim”.²⁷

Sipas udhëheqjes shqiptare këto demonstrata dëshmuar se “regjimi Tito-Rankoviç nuk ia doli me terror dhe shtypje të shuajë lëvizjen patriotike kombëtare të shqiptarëve nën Jugosllavi. Pas rënies së Rankoviçit, Titoja bëri disa lëshime nga halli, shqiptarët fituan diçka por përsëri janë të shtypur”.²⁸

Hezitimi i Shqipërisë ndaj veprimtarisë së lëvizjes ilegale në Kosovë

Lëvizjet politike që zhvilloheshin në periudhë të organizuara nga forcat patriotike, me kërkesa të sublimuara, i kërkesa për

²² AQSH, f. 10/ Ap, viti 1968, dosja nr. 238, f. 1.

²³ Po aty, f. 1-2.

²⁴ Po aty, 2-3.

²⁵ Po aty, f. 4.

²⁶ Po aty, f. 4-5.

²⁷ Po aty, f. 5-6.

²⁸ AQSH, f. 10/ Ap, viti 1968, dosja nr. 238, f. 8.

Republikën e Kosovës; për bashkimin e trojeve të pushtuara shqiptare nën Jugosllavi në një republikë dhe për bashkimin e trojeve të pushtuara shqiptare me Shqipërinë.²⁹ Nga qarqet politike në Shqipëri, këto lëvizje ishin pritur me dilema të madhe, se çka do të mund të ndodhte më tutje dhe në mënyrë konstante shprehej frika dhe dyshimi se mos këto lëvizje ishin konspiracion i shërbimeve të fshehta jugosllave apo i forcave reaksionare-borgjeze.

Kjo logjikë e frikës kishte bazën e saj, sepse Beogradi kishte ndërtuar struktura brenda Kosovës përmes kundërshtarëve politikë të regjimit të Shqipërisë.³⁰ Ky fakt bazohet edhe në një dokument të legatës shqiptare në Beograd, të drejtuar institucioneve politike të shtetit shqiptar. Legata shqiptare në Beograd kishte marrë një kërkesë nga grupi patriotik i Kosovës, për mbështetje nga shteti shqiptar, për vazhdimin e luftës për çlirimin e Kosovës, i cili kërkonte edhe më tutje udhëzime se si të vazhdojë punën dhe si të ecnin me kohën.

Në përgjigjen që ia ktheu drejtoria e posaçme e Ministrisë së Punëve të Jashtme e Shqipërisë, legatës shqiptare në Beograd thuhej: “Legata jonë në Beograd na njofton më 19. 9. 1968 se paraqiten shpesh kosovarë, të cilët kërkojnë, që “duke përfituar nga situata aktuale në Republikën Popullore të Shqipërisë, t’u japë kosovarëve ndihmë të gjithëmbarshme për të realizuar aspiratat për shkëputje nga Jugosllavia e bashkimin me Shqipërinë”.³¹ Në dokument thuhet edhe “Legata, shprehet se nuk dyshon te këta njerëz, por kërkon që Ministria ta udhëzojë përfaqësinë mbi qëndrimin që duhet t’u japë kosovarëve, sepse nuk ka udhëzime precize”.³² “Ne mendojmë, theksohej në përgjigjen e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Shqipërisë se, shokët e përfaqësisë nuk kanë të drejtë që t’u besojnë apriori kosovarëve, që u paraqiten me kërkesat e kësaj natyre, prandaj

²⁹ Mr. Ethem Çeku, *Mendimi politik i lëvizjes ilegale në Kosovë 1945-1981 Brezi '81*, Prishtinë, 2004; Ethem Çeku, *Shekulli i ilegales, Brezi '81*, Prishtinë, 2004.

³⁰ National Archives and Record Administration (NARA), Dokument i Departamentit të Shtetit, 6 korrik 1953.

³¹ AQSH, MPJ, Viti 1968, Dosja b/7-2/b, nr. 360, f. 1-2.

³² Po aty.

mendojmë t'u japim këto porosi: të jeni vigjilentë ndaj atyre që ngrenë të tilla kërkesa, të mbani parasysh se neve nuk ngremë pretendime territoriale zyrtare ndaj Jugosllavisë, sepse zgjidhjen e problemit të Kosovës nuk e ndajmë nga zgjidhja e problemit të përgjithshëm të Jugosllavisë, domethënë nga rrëzimi i klikës titiste dhe ardhja në fuqi e një udhëheqje marksiste-leniniste, në vend të saj, e cila në kuadrin e zgjidhjes së çështjes nacionale në Jugosllavi, do të jepte popullsisë shqiptare të drejtën për vetëvendosje me plebishit. Në këtë kuptim popullsia shqiptare duhet të mbështes forcat eventuale marksiste-leniniste jugosllave për realizimin e synimeve të tyre".³³ Në atë dokument thuhej qartazi gjithashtu: "Qëndrimi ynë ndaj Jugosllavisë dhe çështjes së Kosovës, në këtë situatë, nuk ka ndryshuar. Ne këshillojmë kosovarët që të luftojnë si edhe deri tani për të fituar sa më shumë të drejta në të gjitha drejtimet, duke synuar që të arrijnë të gëzojnë po ato të drejta që i gëzojnë edhe kombësitë e tjera në Jugosllavi".³⁴

Po ashtu, në dokumentin e lartpërmendur thuhet: "Për sa i përket çështjes se ne jemi për republikë apo krahinë autonome, juve i keni udhëzimet. Përsëris, se ne nuk jemi për krijimin e republikës, sepse kjo nuk do të zgjidhte problemin. Ai do të zgjidhet vetëm ashtu sikurse thuhej më lart".³⁵

Në vitin 1968 Shqipëria me qëndrimet e saj shprehte hapur mosgatishmërinë e saj për të hyrë në zhvillime më dinamike rreth statusit politik të Kosovës. "Kur vizitorët, cilët do qofshin ata, kërkojnë mendimin tonë për çështjen e krijimit ose jo të republikës së Kosovës, nga ana e juaj të mos u jepet të kuptojnë qëndrimet tona, por t'u thuhet se kjo çështje ju takon juve vetë të vendosni".³⁶ Në vazhdim të kësaj t'u thuhet: "E rëndësishme për mendimin tonë është që ju të fitoni sa më shumë të drejta dhe të luftoni që t'i gëzoni po ato të drejta që gëzojnë edhe kombësitë e tjera në Jugosllavi. Për këtë ju keni pasur dhe do të keni përkrahjen e Republikës Popullore të Shqipërisë".³⁷

³³ Po aty.

³⁴ Po aty.

³⁵ Po aty.

³⁶ Po aty, f. 1-2.

³⁷ Po aty.

Politika zyrtare e udhëheqjes shqiptare e asaj kohe, në raport me lëvizjen patriotike kombëtare nuk ishte gjithmonë konsekuente dhe parimore, në disa raste ishte thellësisht e ideologjizuar, në momente të caktuara edhe kundërthënëse, madje edhe mohuese. Në raste të ndryshme duket se atë e preokuponin më shumë pasojat që do të sillte statusi i ri politik e juridik i Kosovës, përkatësisht refleksionet e tij në raport me federatën jugosllave, me republikat e tjera dhe nga do të shkonte Jugosllavia pas këtyre zhvillimeve mjaft dramatike në këtë pjesë të Evropës.

Duke iu referuar një dokumenti të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Shqipërisë, të asaj kohe, po citojmë: “Kërkesa për një republikë autonome të Kosovës filloi të gjej vend edhe në shtypin e krahinës, ku argumentohej plotësisht kjo kërkesë. Në shumë shkrime që botohen për këtë qëllim, jepen të dhëna e shifra të popullsisë së republikave të Jugosllavisë, të përbërjes nacionale të tyre etj. dhe indirekt del pyetja pse p.sh. Mali i Zi, pse Maqedonia që kanë respektivisht 2,8 % dhe 6,6 % të popullsisë së Jugosllavisë dhe përbërja e popullsisë së tyre kombëtare është 72 % dhe 71 % janë republika, kurse Kosova që ka 5,2 % të popullsisë së përgjithshme të Jugosllavisë dhe 74 % të popullatës së saj janë shqiptarë nuk është republikë, por krahinë autonome”.³⁸ Në atë dokument më tej thuhet: “Këto kërkesa të popullit shqiptar të Kosovës prekën jo vetëm interesat e tri republikave të Jugosllavisë me të cilat kufizohet krahina Kosovës, të cilat kanë brenda kufijve të tyre territore të gjera me popullsi shqiptare, por ato përbëjnë edhe një rrezik për të gjithë sistemin federativ jugosllav. Prandaj Titoja me gjithë premtimet e mëdha që kishte dhënë për Kosovën, mori masa për t’u prerë hovin këtyre kërkesave, sepse realizimi i tyre rrezikonte edhe pozitën e vetë Titos”.³⁹ Nga ky dokument duket se, qeverinë shqiptare e shqetësonin edhe implikimet që mund të shkaktonin kërkesat e shqiptarëve nën Jugosllavi, në lidhje me fatin e udhëheqjes jugosllave dhe raportet e brishta ndërmjet republikave jugosllave.

³⁸ AMPJ, viti 1969, Dosja b/7-2/b, nr. 461, f. 2.

³⁹ Po aty.

Pas shqyrtimit të kujdesshëm të dokumenteve të kohës, arrihet në përfundimin se sipas politikës zyrtare shqiptare, në Kosovë dhe në hapësirat e tjera shqiptare nën Jugosllavi, ishin shquar tri vija politike: E para, forcat e shëndosha patriotike të shqiptarëve të Kosovës, duke e parë se në kushtet konkrete të gjendjes në Jugosllavi, kërkesat e tyre për krijimin e republike të veçantë dhe bashkimin brenda saj të gjitha tokave shqiptare nuk mund të realizohej, u munduan dhe bënë të gjitha përpjekjet nëpërmjet kushte-tutës së re të fitonin sa më shumë të drejta për barazi kombëtare dhe t'i largoheshin sa më shumë vartësisë serbe.⁴⁰ Me këto forca u bashkua edhe udhëheqja e Kosovës që i shërbeu me besnikëri Titos. Forca e dytë, që luftoi që krahinës së Kosovës të mos i jepeshin më tepër të drejta sesa ajo kishte, ishin forcat shoviniste sero-malazeze në Kosovë.⁴¹ Rryma e tretë përfaqësohej nga shqiptarë, të cilët duke u mos e vlerësuar drejtë situatën e brendshme të Jugosllavisë, u shfaqën hapur kundër platformës së Lidhjes Komuniste të Kosovës dhe i konsideruan si fare të pakta e të pamjaftueshme ato të drejta, që i jepte kushtetuta popull-sisë shqiptare të Kosovës.⁴² Pikëpamjet e këtij grupi u dënuan nga udhëheqësit e Kosovës, ndërsa kërkesat e tyre i quajtën joreale dhe të bëra me qëllime tendencioze.⁴³ Në realitet të dy konceptet politike për autonomi dhe ajo serbo-malazeze, gjithnjë ishin minore. Koncepti i mëvetësisë së Kosovës, i shoqëruar sipas rrethanave, me elemente të republikës, ishte në fakt koncepti zotëruar dhe më i pëlqyer për shumicën e shqiptarëve të Kosovës.

Përfundim

Politika e shtetit shqiptar në fillim të viteve '60 ishte në një situatë të vështirë, posaçërisht pas prishjes së raporteve me

⁴⁰ Po aty. f. 3.

⁴¹ Po aty.

⁴² Po aty.

⁴³ Po aty.

BRSS-në. Shqipëria ishte e izoluar politikisht dhe mbështetja e çështjes së Kosovës ishte fokusuar më shumë në vijat ideologjike. Shqipëria kishte shtruar si platformë politike brenda institucioneve të saja shtetërore detyrat për t'u marrë me çështjen e Kosovës.

Enver Hoxha, në konceptin e tij politik, zgjidhjen e çështjes së Kosovës e shihte nën dritën refleksioneve ideologjike. Ai llogariste në një koalicion të mundshëm të forcave politike antititiste në gjithë Jugosllavinë.

Zhvillimet në Kosovë, kërkesat e vazhdueshme nga lëvizja ilegale drejtuar Shqipërisë për mbështetje të saj, e shtyn politikën shqiptare për t'u marrë me çështjen e Kosovës.

Kjo periudhë karakterizohet nga intensiteti i marrëdhënieve të PPSH-së me grupet politike shqiptare në emigracion dhe brenda në Kosovë. Në këtë kohë marrëdhëniet mes Shqipërisë dhe Jugosllavisë shihen si marrëdhënie në frymën e shtendosjes. Enver Hoxha tentonte t'i shfrytëzonte këto raporte të reja për të influencuar në lëvizjen politike në Kosovë. Ai kritikoi organizimin politik të ilegales në Kosovë nga pozicioni i tij ideologjik, duke dërguar mesazhe për format e reja të veprimit dhe duke kërkuar të heqin dorë nga parullat si "Luftë për t'u bashkuar me Shqipërinë". Qëndrimi zyrtar i Enver Hoxhës përputhej me qëndrimin politik të funksionarëve shqiptarë të Kosovës në nivelin federativ, rreth ekzistimit të vetëm një republike shqiptare, në këtë rast të Republikës së Shqipërisë dhe sa i përket Republikës së Kosovës të dy palët shpreheshin kundër krijimit të republikës së dytë shqiptare. Enver Hoxha dhe udhëheqja e Kosovës kishin vendosur interesat e tyre përballë interesave të çështjes së Kosovës.

Shtetet e Bashkuara të Amerikës i kishin përcjellë me kujdes refleksionet e demonstratave të vitit 1968.

Kosova hyri tani në një fazë të re të zhvillimit politik, juridik, ekonomik dhe kulturor. Lëvizja ilegale doli hapur me kërkesën për republikë. Institucionet kosovare mbështetën pozicionin politik të ilegales, në fazën e parë. Shqipëria kishte qëndrim hezitues ndaj kërkesës për Republikën e Kosovës.

Në rrethanat politike të krijuara pas intervenimit të Paktit të Varshavës në Çekosllovakia, Shqipërisë më shumë i shkonin për

shtati zhvillimet e ngadalshme për sa i përket statusit juridik të Kosovës në federatën jugosllave.

Burimet arkivore

USNA - United States National Archives.

NARA -National Archives and Record Administration of USA.

FRUS - Foreign Relations of United States.

RGANI - Rossiskij Gosudarstvenij Arhiv Novejsej Istoriji.

RGASPI - Rosijski Gosudarstvenij Arhiv Socialno Politiceskoj Istoriji.

AQSH - Arkivi Qendror i Shqipërisë.

AMPJ - Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme.

AK - Arkivi i Kosovës.

AJ - Arkivi i Jugosllavisë.

Burimet e botuara

Zavere i zloçini UDB-e Jugosllavije prema albancima na Kosovu do 1966 (Dokumenti), Prishtinë, 2006. Përgatitur nga Dr. Hakif Bajrami.

Dëbimi dhe shpërngulja e shqiptarëve në Turqi (Dokumente), Botoi Shoqata për Kthimin e Shqiptarëve në Trojet e veta – Seksioni i Hulumtimeve Shkencore, Prishtinë, 1996. Përgatitur nga Hakif Bajrami.

Miscarriage of justice - The Corfu Channel case (Keqpërdorimi i drejtësisë, Rasti i Kanalit të Korfuzit) Published by The Albanian Society 26 Kambridge Road, Ilfor Essex.

Politikë antikombëtare e Enver Hoxhës, Drejtoria e përgjithshme e arkivave, Tiranë 1996.

Libri i Bardhë, Beograd, 1961.

Jugosllavija 1918-1984, Zbirka dokumenata, RAD, Beograd, 1985. Përgatitur nga Branko Petranović dhe Momčilo Zečević.

Jugoslovenski federalizam - Ideje e stvarnost, 1943-1986, Prosveta, Beograd, 1987. Përgatitur nga Branko Petranović dhe Momčilo Zečević

Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1945-1948 - Dokumente, Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave, Tiranë, 1996. Përgatitur nga Ndreqi Plasari dhe Luan Malltezi.

Tito u Skupštini Socijalističke Jugosllavije, 1942-1977, BIGZ, Beograd 1978. Përgatitën: mr. Lilana Djurin, Liljana Janjetović, mr. Lubinka Suković, Branislav Ilić.

Od deformacija SDB do maspoka i liberalizma, Moji stenografski zapisi 1966-1972 godine, Narodna Knjiga, Beograd. Përgatiti: Zdravko Vuković.

Narodni odbor Autonomne Kosovsko-Metohijske Oblasti, 1943-1953, Prishtinë, 1955. Përgatiti Radoje S. Vukćević.

Enver Hoxha: Ditar për çështje ndërkombëtare, 1958 – 1981, 13 vëllime, (për përdorim të brendshëm), "8 Nëntori", Tiranë.

Fondet gjyqësore

Gjyqi i Qarkut në Prishtinë, 1945-1975.

Prokuroria e Qarkut në Prishtinë, 1945-1975.

Gjyqi i Qarkut në Pejë, 1945-1960.

Prokuroria e Qarkut në Pejë 1945-1960.

Gjyqi i Qarkut në Gjilan, 1945-1956.

Literatura

Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi 1918-1985*, (Školska Knjiga, Zagreb, 1985).

Çeku, Ethem, *Shekulli i ilegales, Brezi '81*, (Prishtinë, 2004).

Çeku, Ethem, *Struktura politike e ilegales së Kosovës, (Brezi '81, Prishtinë, 2006).*

Çeku, Mr. Ethem, *Mendimi politik i lëvizjes ilegale në Kosovë 1945-1981, (Brezi '81, Prishtinë, 2004).*

Duka, Valentina, *Histori e Shqipërisë 1912-2000*, (Kristalina KH, Tiranë, 2007).

Grup autorësh *Historia e Lidhjes së Komunistëve të Jugosllavisë*, (Rilindja, Prishtinë, 1985).

Grup autorësh *Historia e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të popullit shqiptar, 1, 2, 3, 4, ("8 Nëntori", Tiranë, 1984).*

Grup autorësh *Jugoslavia i njeni povijesničari*, (Srendja Europa, Zagreb, 2005).

Grup autorësh *Srbija i albanci – pregled politike Srbije prema albancima od 1944. do 1989. godine, I-III*, (Ljubljana, 1989).

Grup autorësh *Tito përsëri në Kosovë*, (Rilindja, 1980).

Hoxha, Enver, *Kompleti i veprave, "8 Nëntori"*, Tiranë. 1970-1985).

Hoxha, Enver, *Kosova është Shqipëri*, (Neraida, Tiranë, 1999).

Hoxha, Enver, *Superfuqitë*, Tiranë, "8 Nëntori", 1986).

Hoxha, Enver, *Titistët, "8 Nëntori"*, Tiranë, 1982).

Hoxha, Hajredin, *Proces nacionalne afirmacije albanske nacionalnost u Jugoslaviju*, disertacion i doktoratës, i mbrojtur në Fakultetin Filozofik më 1973 (dorëshkrim).

Kaba, Asoc. Dr. Hamit, *Shqipëria në rrjedhën e luftës së ftohtë*, (Botimpex, Tiranë, 2007).

Meta, Beqir *Shqipëria dhe Greqia 1949-1990 Paqja e vështirë*, (Koçi, Tiranë, 2004).

Meta, Beqir, *Tensioni greko-shqiptar 1939-1949*, (Geer, Tiranë, 2002).